

Noter

9 *Føulium*, landsby i Tjele sogn, Sønderlyng herred, Viborg amt, beliggende henved 15 kilometer nordøst for Viborg. Præstegården ligger i byen. Se for øvrigt her og ved de følgende stednavne kortet. — *Hr. Søren*, præsterne betegnedes endnu langt ind i det 18. århundrede i omtale sædvanligvis ved deres fornavn med hr. foran. — *Han slukkede Lyset i aftes*, han kom til at slukke lyset. — *men det har vel intet at betyde*, det har helt til den nyere tid været en almindelig tro blandt almuen, at den, der nytårsaften af vanvare slukkede lyset, ikke ville leve næste år til ende. — *tog sin Hue af*, præster gik gerne med kalot. — *agamus gratias*, lad os takke. — *Cornelius*, Cornelius Nepos, romersk historikskriver, der ofte brugtes som læsning for begyndere. — *Det beres mig for*, jeg aner. — *amen in nomine Jesu!*, Amen i Jesu navn! — *mi fili! mi fili! otium est putinarum diaboli*, min søn! min søn! Lediggang er djævelens hovedpude. — *et græsk Testamentum*, det ny testaments grundtekst er græsk. — *og kneb mig i Øret*, „han gav dig et lille Ryk i Øret — omtrent som *Napoleon* ogsaa gjorde ved sine Fortroelinge; eller min gamle Rector (o: P. Estrup i Randers), naar han gav os Drengene en kjerlig Erindring, hvilken han da ledsagede med de Ord: „*vello tibi aurem, mi fili!*“ (jeg rykker dig i øret, min søn) Blichers Samlede Skrifter bd. XV s. 116. Blicher har selv som barn, både af faderen og af sine lærere, ofte hørt hr. Sørensen af latinske sentenser spækkede sprog. — *Hillemænd*, hellige mænd. — *hvor vil han see*, gøtte store øjne.

10 *die St. [Sancti] Martini*, den hellige Mortens dag, d. 11. november. Medens denne dagsbetegnelse (da det er Mortens egen navnedag?) er fra den kirkelige kalender, er de følgende de fra den romerske. — *det bliver fejl*, det går galt, det bliver ikke til noget. — *vellem hunc esse filium meum!*, gid det var ham, der var min søn! — *Cicero*, den klassiske romers taler har altid været meget læst i skolerne. — *over i*, ovre i (jysk). —

Vildbasse, vildsvin. Der var endnu efter 1750 ikke få vildtlevende vildsvin i Jylland. — *Thiele*, nu Tjele. — *Kindhest*, ørefrigen. — *habeat*, lad ham ha'e den (d. v. s. den har han godt af). — *Calendis Januari*, 1. januar. — *Proh dolor!* hvilken sorg! — *væ me miserum!* ak, jeg stakkell! — *fregist cor meum*, du har knust mit hjerte. — *giv min Søn et retskaffent Hjerte!* 1. Krøn. 29, 19. — *pater!* in manus tuas committo spiritum meum! Fader, i dine hænder befaler jeg min ånd! Luk. evang. 23, 46. — *Madamen*, præstekonen. — *seras dat poenas turpi poenitentia*, citat af den romerske fabeldigter Phædrus, hvis fabler lærtes udenad i skolen på Blichers tid. Fuldstændigt digt lyder stedet således:

Qui se laudari quædet verbis subdolis
sero dat poenas turpi poenitentia.

„Til falske smigerord bør ingen lytte; beskæmmet han det siden hårdt vil angre.“ Her vil meningen med det forkortede citat vel omtrent være: Alt for sen, til hans skam, er hans anger.

11 *pridie iduum Januarii MDCCIX*, 12. januar 1709. — *Midtagsmad*, tør kost medbragte elever fra landet selv. — *stakket*, kort (jysk). — *Tuticanus*, en ven af Ovid (se note t. s. 13), der under sin forvisning fra Rom skrev to breve til ham, som endnu haves. — *eheu! mortuus est!* ak, han er død! — *Det er en forskrækkelig vinter*, se i vejledningen s. 47 Mads Pedersen Farstrups optegnelser. — *lige ud med*, i højde med. — *Møningen*, tagrygningen. — *Kaalhave* (også kålgård) bruges i Jylland som betegnelse for en køkkenhave. — *Men faaer Peer Skytte det at vide*, saa seer det galt ud, hvorfor? — *Idibus Januarii MDCCIX*, 13. januar 1709. — *oppe paa Laden*, oppe på rygningen af laden, der gik i ét med sneen (se ovfr.). — *komme for Herskabet*, komme herskabet for øre. — *XVIII Calend. Febr.*, 15. jan.

12 *Skolepebling*, discipel i en lærd skole. — *Latiner* betegner egentlig blot den, som kan godt latin („en stiv latiner“), men i Jylland har det ligesom pebling haft betydningen en discipel i en lærd skole. — *synge for Dørrer*, fattige peblinge

måtte skaffe sig en del af deres føde ved, næsten altid flere i følge, at syngte for bedrøttede borgerfolks døje. (sml. Luther i Eisenach). Ved Viborg skole var der fra gammel tid to „kor“ af syngende disciple. Efterhånden blev denne *syngen for døje* vel mindre almindelig, men først 1756 forbydtes den i Danmark. — *saa*, såvist, dog. — *valette plurimum!* *vendidi libertatem!* jer især siger jeg farvell! Jeg har solgt min frihed. — *Sletdaler*, en sletdaler var 4 mark, en rigsdaler 6 mark (en mark = 33 øre). — *Udvisning* betyder dels at udvise, d. v. s. give anvisning på brændsel, f. eks. ved at mærke et træ i skoven til fældning (jfr. note til s. 16), dels det udviste brændsel. Her = brændsel. — *Meiersken*, pigen, der kærner smør. — *Fruerpigen*, kammerjomfruen.

13 *Ovidius*, romersk digter, der levede på kejser Augustus tid, og hvis vigtigste værker er de her i dagbogen nævnte. — *ars amoris* (sædvanligvis: *ars amandi*), kunsten at elske. — *remedium* (sædvanligvis: *remedia amoris*, middel (el. midler) mod elskov. — *abstine manus!* væk med hænderne. — *Viskum*, herregård. — *kom der en Ulv forbi mig*, „Ulv vare for en 40 Aar siden (1750) mange i Landet, saa og her. Siden have de kjendeligen taget af. For en Snees Aar siden vare endnu nogle i den store Skov ved Tjele imellem Viborg og Hobroe. I de sidste 30 Aar har man her i Egnen aldrig mærket til nogen Ulv — og, saavidt jeg veed, nu ikke meer i det heele Land.“ Niels Blicher: Topographie over Vium Præstekald s. 70.

14 *Martæng*, fransk udtale af Martin, den franske form for Morten. — *Stikkepenge*, ældre form for stikpenge, penge, der gives som bestikkelse. *Du tager Stikkepenge*, du lader vildtet undløbe, et udtryk, der som det fremgår af det følgende, ikke forstås af Morten, der optager udtrykket bogstaveligt. — *Fortalere* (med trykket på anden stavelse), bagtalere (nu forstået). — *Metamorposes*, Forvandlingerne, et værk af Ovid. — *discourerer*, taler sammen.

15 *Garson* (staves på fransk garçon), knøs, fyr. — *Skytterie*, jagt (gl. gløse). — *Mamesellen*, (d. e. mademoiselle), den franske lærerinde, guvernanten. — *L'école du Monde*, verdensskolen. Den bog, hvortil der her sigtes, er rimeligvis: École du monde

de ou Instruction d'un père à son fils touchant la manière dont il faut vivre dans le monde (par le Noble) Paris 1695. Den indeholder i form af samtaler mellem en fader og hans søn en vejledning i de vigtigste livsforhold for en ung mand, der skal begynde sin bane. — *laderi*, klæder (forældet). — *da vi fik Graalkjær for*, da vi skulle til at gennemsnøge Graalkjær. — *søger ham*, går løs på ham (om glubste dyr). — *Hirschjænger*, lang fangstkniv, hvormed jægeren giver stort vildt som vildsvin og hjorte deres fang eller fangst, dødsstødet.

16 Mærk trinfølgen i titalen til ridefogeden, skytten og Morten (I, han, du). — *Ærteljeling*, bangebuks. — *stempl*, at stemple er at mærke med et stempel (nemlig til udvisning), jfr. note til s. 12. — *en bedre Steen for hans* (d. e. sin) *Bøsse*, bøsse er her = flintebøsse, flintlåsgevær. — Til grund for den her fortalte jagthistorie, hvis kærne er, at jægeren, efter at hirschjænger er sprungen for ham, svinger sig op på vildbassens ryg for at redde sig fra dyrets angreb, synes at ligge en virkelig begivenhed, der skal være hændet en skytte ved herregården Akjær omtrent 1750, og om hvilken Blicher har fortalt i *Diana*, et tidsskrift for jagtelkere, der udgaves af ham 1838-38. — *plaisant*, dejligt. — *curieux*, sølsomt. — *Grand Richard*, en ableart. — *faer Sham*, skam er i denne forbindelse = fanden, og meningen er altså: ta'er fanden ved, får en ulykke. — *J'ai froid*, jeg fryser. — *Comment*, hvordan. — *un peu, mademoiselle!* en smule, frøken!

17 *tenez Martin! arrêtez vous!* Hov, Morten, stop! *Arrêtez* er ældre form for arrétez. — *Maden gaaer fra mig*, jeg kan intet spise. — *bares mig for*, forekom mig. — *en rar Bog*, den hun laante mig, rimeligvis: Den store tartariske Prinz Zingis Kierligheds Historie og tapre Idretter og Eventyr — en oversat fransk roman fra første halvdel af det 18. årh. — *divertirer*, moret.

18 *Point de tout*, på ingen måde. — *Valet de chambre*, kammer tjener. — *Kresten*, jysk form; et rigsmål eksisterede endnu ikke. — *Alligevel*, skønt. — *ah malheureux que je suis!* ak, hvor er jeg dog ulykkelig. — *skoggre*, le højt, skoggerle.

19 *Rørdrum*, en hejreart (jfr. Davids salmer 102, 7. vers: jeg er

bleven lig en rørdrum i ørken; jeg er bleven som en ugle i det øde). — *magnifique*, prægtig. — *indstillet med over 300 Klapperne*, indstillet jagt er en form for klappjagt, der nu kun sjældnere bruges. Ifølge Blichers oplysninger i *Diana* (se note til s. 16) er det ejendommeligt ved den, at medens det ellers ved klappjagt er klapperne, der driver vildtet foran sig gennem skoven, imod skytterne, så opstilles klapperne ved den indstillede jagt uden for skoven og i mindst 60 skridts afstand fra den, for, medens hundene jager, at møde og tilbagedrive det udbrydende vildt. — *Støvere*, jagthunde, der leder vildtet ved hjælp af lugten. — *Chasseur*, jæger og *Perdrix*, agerhøne, navne på jagthunde. — *Hals*, halsen, given hals. — *viklede*, snoede, krummede, bevægede sig (jysk).

20 *satte af*, anviste jægerne deres plads. — *Hundene blev kobledede af*, slået løs af koblet. — *slog an*, gav hals (om hundene, når de er på spor efter et stykke vildt). — *Hemfart* (eller hedenfart), død og begravelse.

21 *Considerationen*, grublerier. — *Ah mademoiselle Sophie, adieu! un éternel adieu!* ak, frøken Sophie, farvel, et evigt farvel! — *Zebaoth*, hærskarer; *den Herre Zebaoth*, hærskarernes Gud, gammeltestamentligt udtryk, hvorved Gud betegnes som den, der giver sejren (jfr. *Den Herre Zebaoths* kirke, den oprindelige betegnelse for Garnisons kirke i København).

22 *Passenerer*, passagerer (plattysk). — *Gast*, egl. = ånd, spøgelse (jfr. *geist* og *ghost*); her = sømand. — *spansk Gevær*, glatløbet bøsse med meget lang pibe. De skød langt og sikkert. Blicher havde selv et spansk gevær med sig på Falster. — *Haandspæger*, korte stænger af sejt træ til at dreje spillet på skibe med. — *Stykker*, kanoner. — *kan vi skyde en Sneppe*, nemlig: i flugten. — *Cours*, vej.

23 *Houmesteren*, junkerens rejseselsager, der skulle vejlede junkeren og i det hele have opsigt med de to unge. — *Lærrød til Kuglerne*, de runde kugler til forladebøsserne omvikledes med et stykke fedtet eller i olie dyppet lærrød for at slutte så tæt som muligt i løbet. — *Martine*, tiltaleform af Martinus, den latinske form for Morten. — *quid hoc sibi vult?* hvad skal det betyde? — *tør Land*, jysk. — *Fust*, egl. = slag,

næveslag, stød; her = anstrengelse. Krigen, der er omtalt i det foregående, er den store nordiske krig, der førtes mellem Sverige på den ene side og Danmark, Rusland og Sachsen-Polen på den anden. Den rasede i 20 år 1700-20, for Danmarks vedkommende dog med en afbrydelse 1700-09. Som grundlag for sin skildring af kampen har Blicher haft to virkelige begivenheder, om hvilke der berettes i *Ove Malings bog: Store og gode Handlinger* i afsnittet *Tapperhed*. „Paa Farvandet mellem Aarhus og Callundborg blev een af der værende Færge-Jagter i Aaret 1715 engang uformodentlig overfaldt under Øen Thunø af en stor og velbemandet svensk Skærbaad. Færgeskipperen, *Peder Møller*, som selv havde Mod til at forsvare sig saa længe han kunde, opmuntrede nu de Reisende, han havde inden Borden, til at tænke som han, og sætte Forsøg paa at drive Fienden bort. Kun tvende Skydegevær havde han paa Skibet: deraf tog han selv den een: en Skytte, som var nærværende, den anden: de andre Reisende blev bevæbnede med Øxer og anden Haandgevær, og anviiste hver sin Plads. Skærbaaden nærmede sig: Skipperen og Skytten fyrede med hurtige og visse Skud: adskillige Svenske faldt: de andre blev opmærksomme, saavel ved disses Fald, som ved det de saae alle Mand paa Færgejagten færdige og fyrige til at tage imod dem, ifald de vilde entre. De holdt det da ikke raadeligt at komme saa nær, men dreiede af, og Peder Møller førde der efter Skib og Gods frie og frels i Havn“ (s. 333-34). Den anden af de benyttede mallingske fortællinger handler om Tordenskjolds bekendte kamp på sin lille hukkert mod en svensk fregat, da han 1717 var på vej fra Norge til København. Fra den har Blicher dog kun hentet et enkelt træk: „Nei, raabde Tordenskjold tilbage „hverken skal Du eller nogen Svensk bringe mig til Gottenborg.“ I samme Øieblik sigtede han paa Capitainen, skød og traf. I det han saa ham falde, lod han Pauker og Trompeter høre under et almindeligt Frydeskrig“ (s. 327). Enkeltighederne i skildringen af begivenhederne, de mange småtræk, der giver det hele et så dramatisk liv, samtalerne o. s. v. er Blichers fri tildigtning, og det samme gælder den morsomme afslutning om, hvorledes hov-

mesteren som den eneste om bord kom til at udgyde sit blod. Også gennem dette billede er det lykkedes Blicher at tidsfæste novellen. Minder Morten om Tordenskjold, så bringes vi ved hovmesteren til at tænke på en af Holbergs lærde magistre. — *rare*, mærkelige, mærkværdige. — *rekommandere*, anbefale. — *Maladie*, sygdom. — *Hvad har jeg oplevet*, hvad har den sidste af de store farsoter, der indtil det 18. århundredes begyndelse så hyppigt hjemsogte Danmark. Alerede to år tidligere havde den vist sig i Østeuropa og var så trængt frem, indtil den endelig i sommeren 1711 også nåede vore grænser. Her i landet rasede den kun på Sjælland og endda egentlig kun i Helsingør, på Amager og i København. Den bortrev i København omtrent 23,000 mennesker, vistnok over en tredjedel af byens daværende befolkning. Blichers kilde er bl. a. en skildring af pesten i tidskriftet *Iris* og Hebe I, 1801, af R. Frankenau. I denne står bl. a.: „To københavnske Borgere, en Skindbereder og en Skoemager, bleve saa forskrækkede over at see Liigvognen køre forbi med de Pestdøde, at de strax bleve syge, og døde begge den fierte Dag.“ — „Ligeledes smittedes to adelige og deilige Frøkener, over at see de Dødes Hoveder, der hængte og dinglede bag ud af Vognene“ (s. 8). — Samme skrift IV, 1800: „Forfatteren mindes, for omtrent tyve Aar siden, at have seet paa Amager denne Kule, paa hvilken Arbejderne ved en Mines Kastning stødte; Man fandt Ligene i Hobetal liggende paa hinanden, deels med, deels uden Kister“ (s. 262). Blicher har sikkert også læst skildringen af pesten i Florens i Boccaccios Decameron (indledningen). — *Strube*, svælg.

24 *triste figure*, sørgelig skikkelse. — *Pestdragere*, ligbærere. — *forlangte*, længtes efter. — *De skal lægges i Graven som Faar* o. s. v., Davids salmer 49, 15.-16. vers. Gengivelsen er dels forkortet, dels stemmer den ikke ganske med den autoriserede oversættelse. — *Sela*, et hebraisk ord, hvis nøjagtige betydning ikke kendes. Det synes at være navnet på et musikalsk tegn og kan måske gengives ved pause. — *affreuse*, gruopvækkende, grufulde.

25 *Satisfaction*, tilfredsstillelse. — *fattig*, sølle, stakkels. — *Gyl-densløve*, se om ham vejledningen s. 45. — *Suite*, følge. — *diver-*

tere sig, more sig. — *Cavalier*, verdensmand. — *daarlige Inclination*, tåbelige tilbøjelighed. — *Force*, magt. — *sprætter som en Agerhøne i Garnet*, en form for jagten på agerhøns er at fange dem i net (hønssegarn). — *høje sølvbeslagne Huer*, løberhuerne havde ikke sjældent foran på huen et sølvskilt med herskabets våben. Huen forlængedes ved, at der oven på den var anbragt kunstige blomster. — *Agilité*, travlhed. — *i saadan Agilité*, vimse sådan om.

26 *magnifique*, statelig. — *Marriage*, giftermål. — *attendere*, lægge mærke til. — *ret straxen*, straks, lige med det samme (forældet). — *un Cavalier accompli, ma fille! n'est Ce pas vrai?* *et il vous aime, c'est trop clair*, en fuldendt kavalier, min datter, ikke sandt? og han elsker dig, det er da klart nok? — *ikke profiteret for meget*, ikke haft synderligt ud af.

27 *Idag blev Mariagen declareret*, ordene må rimeligvis forstås således, at den dag ved middagen blev meddelt, at forlovelsen var officiel. — *Børnehopperne*, de sorte kopper. — Mellem dagsbogsnotaterne for 16. dec. 1711 og 13. marts 1712 indføjede Blicher ved udgivelsen af Samlede Noveller bd. I (1833) følgende notat:

Thiele, den 19de December 1711.

Her er stor Sorg og Bedrøvelse. Frøken Marie er død; og Herren vil ikke lade sig trøste; men den naadige Frue taler kun om hendes Begravelse; hvorledes med samme skal tilgaae. Frøken Sophie følger vel efter hendes Søster; thi hun er meget slet. Hans Excellence, hendes Trolovede, laver sig til at drage bort — Lykke paa Reisen! —

lagt ned, lagt på sygelejet. — *Contenance*, fatning; med en god *Contenance*, uden at det rørte mig. — *Libertiner*, udsvævende person.

28 *indecent*, usømmelig. — *vive*, livlig. — *plaisant*, tilstrækkende, kær. — *ligge ud til Kirkegården*, Tjeles bygninger støder virkelig op til kirkegården, en følge af, at den i sin tid har ligget midt i landsbyen Tjele, hvis øvrige gårde, 12 i tallet, i 16. årh. nedbrødes af dens daværende ejer, herremanden Jørgen Skram.

- ter). — *Ugedag*, her brugt i den særlige betydning hoveri, pligtarbejde. — *shikkelige Folk*, god familie.
- 39 *Forgift*, (forældet) gift. — *Condition*, stilling. — *Frygter ikke for dem* o. s. v., Matth. evang. 10, 28. vers.
- 41 *Denne slægt er trauvig som jeg selv*, muligvis er der ved disse ord tænkt på den af pietismen påvirkede slægt, der var vokset op, siden landsbydegnen forlod Danmark. — *Ja, Herre! Herre! Tugter du Nogen* o. s. v., Davids salmer 39, 12. vers. — *skaldet, nøgent, bladløst*, måske også = afkviset.
- 42 *Anlangendes et Menneske, hans Dage ere som Græs* o. s. v., Davids salmer 103, 15-17. vers. *Dets Sted kjender det ikke mere*, en gentagelse af „da er det ikke mere“.
- 43 *didaktisk*, belærende.
- 44 *eleverende*, opløftende.
- 47 *Åo. ætat*, Anno ætatis, i sit livs alder. — *ibid.*, forkortelse af ibidem, sammesteds. — *Canonicus*, kannik. — *naturlig Søn*, „uægte“ søn. — *Michels Dag*, 29. september.
- 48 *Aarhøns*, urhøns. — *moxen*, næsten. — *Commissarier*, embedsmænd, der af kongen udmævnes til et særligt hverv. — *Vidt illam sæpissime*, jeg har meget ofte set hende.
- 54 *den „permanente Guillotine“*, ægteskabet.
- 57 *determinisme*, den anskuelse, at enhver menneskelig handling er fuldstændig afhængig af årsagsloven.

- 29 *Hun har udlagt en Kniplingskræmmer*, nemlig som barnefader. — *railletter dermed*, gjort sig lystig, opholdt sig derover. — *dupeteret mig*, narret mig. — *douce*, søde. — *Tax*, almindeligt navn på gravhunden eller grævlingeuhunden; *kaste Tax ud*, grave gravhunden ud af rævegraven, hvor den var bleven stikkende.
- 30 *Poenitentie*, bod. — *plat*, ganske.
- 31 *Silence!* tavshed, tand for tunge! — *Mamsel Lapouce*, den franske lærerinde, guvernanten. — *railleve med*, gøre sig lystig over, drille. — *fik vinden*, (jagtudtryk) fik opsmuset (neml. sammenhængen). — *heget dem i Lejet*, jagtudtryk. Der tales om at kige særlig haren i sædet (el. lejet), d. e. søge at opdage den, når den for at skjule sig har trykket sig fast ned i sit sæde. — *lukket ind*, lukket inde (jysk).
- 32 *drukken for drukket er jysk*. — *echapperet*, flygtet. — *Skiern Broe*, må være broen over Nørreå ved landsbyen Skern. — *henfalden*, afmagret.
- 33 *har Du ingen Snepper seet*, snepetrækket begynder omkring 1. april, lidt tidligere eller senere efter vejrliget, og varer omtr. 3 uger. — *Vaillant*, den tapre (jagthunden). — *Sengestokken*, sengens sidebræt. — *Være*, besiddelse (folkewise-udtryk). — *Skydehest*, hest, der er afrettet til jagt og vant til at stå for skud. — *Gehæng*, bælte til at bære jagtkniven i. — *Blis*, blisset hest, her navn på skydehesten. — *Tut*, tut penge, mønter lagt sammen i en rulle.
- 35 *svælte*, sulte (forældet). — *Abild*, æbletræ. — *Kjelen*, (jysk) brønden.
- 36 *hisset seer jeg det danske Flag*, formodentlig på et skib i Rigsgas havn. — *Min Sjæl, lov Herren! alt hvad i mig er hans hellige Navn!* Davids salmer 103, 1. — *Corselidse*, herregård på østtiden af Falster. — *Fataliteter*, oplevelser, genvordigheder.
- 37 *Mørkheden*, et bibelsk udtryk. — *Plaiseer*, fr.: fornøjelse. — *Journal*, dagbog. — *Behjænder* i stedet for bekendt var almindeligt endnu i begyndelsen af 19. årh. — *fortrædent*, vrangent, indædt arrigt.
- 38 *Vammelhed*, væmmelse, kvalme. — *malicieusk*, ondskabstuld. — *viller*, behager (forældet, nu kun brugeligt i enkelte dialekter.